

УДК 281.9 (477.15)

Кірушок Ю. В.,

магістрант Національного університету “Острозька академія”

СТАНОВЛЕННЯ ЦЕРКОВ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ДІАСПОРИ У 20-30-Х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ

У статті здійснено огляд проблем у становленні українських церков закордоном, показано особливості адміністративного устрою української православної діаспори у 20-30-х рр. XX ст.

Ключові слова: православна діаспора, Українська греко-православна церква в Канаді, Російська православна церква в Північній Америці, Українська автокефальна православна церква, Українська православна церква в Америці, Американська Карпато-руська православна єпархія.

Становление церквей украинской православной диаспоры у 20-30-х годах XX века.

В этой статье совершено обзорное обозрение проблем в становлении украинских церквей за границей, показаны особенности административного строя украинской православной диаспоры в 20-30-х гг. XX в.

Ключевые слова: православная диаспора, Украинская греко-православная церковь в Канаде, Русская православная церковь в Северной Америке, Украинская автокефальная православная церковь, Украинская православная церковь в Америке, Американская Карпато-русская православная епархия.

The Formation of the Churches of Ukrainian Orthodox Diaspora in 20-30th of XX century.

This article offers the overview of the main challenges in the growth of Ukrainian Churches abroad and peculiarities of the administrative system of Ukrainian orthodox Diaspora in 1920-1930.

Keywords: Orthodox Diaspora, Ukrainian Greek Catholic Orthodox Church in Canada, Ukrainian Russian Orthodox Church in North America, Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, Ukrainian Orthodox Church in America, American Carpathian-Russian Orthodox Dioceses.

У житті українського народу завжди особливе місце посідала православна церква. Коли в XX ст. розгорнулася широка еміграція українців, православна церква стала важливим фактором для гуртування укра-

їнської діаспори, збереження культурної і національної ідентичності українців закордоном. Для православних українців у діаспорі одним з важливих питань була необхідність формування церковної структури. Заходи, спрямовані на досягнення цього завдання, почалися у 20-х рр. ХХ ст. В умовах відсутності єдиного координуючого центру організувати церковне життя українцям у діаспорі було досить складно. Незважаючи на це, за межами України з'являються українські етнічні церковні юрисдикції. Необхідність вивчення особливостей адміністративного устрою української православної діаспори у 20-30-х рр. ХХ ст., коли розпочинається процес формування української церковної організації в діаспорі, актуалізує обрану для дослідження тему. Поглиблене вивчення цього аспекту необхідне також для з'ясування причин роздробленості українського православ'я у ХХ ст. і для оцінки ролі українських православних церков у житті української громади закордоном.

Метою статті є вивчення проблеми становлення церков української православної діаспори та її утвердження адміністративного устрою українських православних церков у діаспорі в 1920-1930-х рр.

Історія формування церковної структури української православної діаспори є предметом вивчення окремих дослідників. Так, історія утворення Української греко-православної церкви в Канаді докладно описана в праці канадських церковних істориків С. Савчука та Ю. Мулика-Луцика [4; 5; 7]. Ця книга містить низку цінних джерел по історії української православної діаспори: листи, рішення соборів, офіційні документи. У працях П. Божика [1], М. Куропаса [13], О. Хомчук [12], П. Юзика [15] розглядаються окремі аспекти діяльності українських церков в період становлення. Український дослідник І. Верстюк у своїх статтях робить спробу дати загальний огляд найголовніших подій з життя української православної діаспори та показати основні проблеми у її розвитку [2; 3].

Згадані праці не дають повного уявлення про адміністративний устрій церковної діаспори на етапі зародження, тому потрібне поглиблене вивчення історії створення перших українських діаспорних церков для усвідомлення значення українського православ'я у житті православної діаспори. В даній статті не ставиться завдання охарактеризувати становлення українських парафій по всьому світі, а зосереджується увага на визначенні особливостей формування українських церковних юрисдикцій із самоуправним статусом. Географія дослідження стосується насамперед Північної Америки, де вперше з'являються такі церковні одиниці.

Починаючи із останньої чверті ХІХ ст. до Канади та США почало прибувати багато українських переселенців. До початку Першої світо-

вої війни до Канади прибули близько 170 тис. українців, з них 90% – вихідці із австро-угорської частини України [10, с. 74]. В США між 1899 і 1912 рр. прибули 155,6 тис. українців, в основному із Закарпаття, Галичини та Буковини [10, с. 50]. Основна частина українських емігрантів у Північній Америці були греко-католиками. Однак через негативне ставлення до них римо-католицьких єпископів значна частина українських греко-католиків переходить в православ'я. Православна діаспора поповнилася також за рахунок другої хвилі еміграції, що розпочалася після Першої світової війни. Так, в період між двома світовими війнами із західноукраїнських земель та осередків політичних емігрантів у Європі до Канади переселилися 70 тис. українців, а до США – від Серед великої кількості українських емігрантів у Північній Америці майже не було священиків. Тому для задоволення своїх духовних потреб православні українці запрошували священиків Російської духовної місії в Америці, відвідували храми інших церков. Однак ідеальним вирішенням цієї проблеми було б створення окремої церковної організації для забезпечення українських парафій духовенством та повноцінного церковного життя.

Першою незалежною українською церквою діаспори стала Українська греко-православна церква в Канаді (УГПЦ в Канаді). Автори “Історії Української греко-православної церкви в Канаді” Ю. Мулик-Луцик і С. Савчук відстоюють тезу, що ця церква була не тільки першою церквою православних українців за межами України, але також першою незалежною церквою взагалі, що постала поза межами предківських країн народів православного віросповідання [7, с. 17]. Тобто, українці в Канаді визнаються піонерами в справі заснування етнічних православних діаспорних церков. Відмінною ознакою цієї церкви був факт заснування її мирянами, які, окрім того, ще й керували церквою через братство, яке запрошувало священиків для богослужінь.

Українська греко-православна церква Канади була створена колишніми греко-католиками, що вирішили прийняти православ'я. Такий рішучий крок був зумовлений тим, що в Канаді обмежувалися привілеї на збереження східного обряду, римо-католицькі єпископи виступили із заборонаю греко-католикам мати одружених українських священиків. Тому 18-19 липня 1918 р. на зборах у Саскатауні (Канада) частина українських греко-католиків постановила “заложити Українську православну церкву в Канаді” [5, с. 282-293]. Для цього було створено Українське греко-православне братство, яке почало переговори з православними ієрархами про приєднання до православ'я і утворення окремої церковної одиниці – Української православної церкви в Канаді.

Спочатку братство перейшло під тимчасову пастирську опіку єпископа Канадського Олександра (Немоловського) із Російської православної церкви в Північній Америці [5, с. 336-337]. Єпископ Олександр прислав священників російської єпархії в Канаді для обслуговування українських парафій на прохання Українського греко-православного братства. Відповідно до угоди між братством та ієрархами РПЦ у Північній Америці митрополитом Платоном (Рождественським) і архієпископом Олександром (Немоловським) Українська греко-православна церква в Канаді визнавалася частиною Української православної церкви в Україні і підпорядковувалася названим єпископам тимчасово, до моменту, коли отримає власного єпископа української національності [10, с. 506-507]. Представники братства розглядали архієпископа Олександра (Немоловського) як кандидатуру на посаду керівника української єпархії в Канаді. Проте православні українці в Канаді відмовилися співпрацювати з цим архієреєм після його заяви, в якій він заперечував можливість існування самостійної української церковної одиниці в Канаді. Архієпископ Олександр назвав українців політичною партією, а не окремим народом [10, с. 487-488]. Така позиція ієрарха повністю суперечила очікуванням українських емігрантів.

27 листопада 1919 р. в Саскатуні відбувся з'їзд, котрий мав визначити майбутнє цієї групи. Згідно рішень з'їзду, проголошеного потім Першим собором Української греко-православної церкви в Канаді, всі священники та парафії новоутвореної церкви в Канаді переходили під тимчасову духовну опіку митрополита Антіохійського патріархату Германоса (Шегаді) [10, с. 615-619]. Митрополит Селевкійський Германос опинився у Північній Америці, щоб зібрати пожертви для будівництва школи в Сирії. Однак він не зміг повернутися у свою єпархію в зв'язку із Першою світовою війною і вирішив створити арабську церкву в Північній Америці. Згаданий ієрарх також почав звершувати хіротонії українських священників [1, с. 136].

Згідно домовленостей митрополит Германос мав лише номінальну владу над цією українською церковною групою і зобов'язувався тільки рукопокладати священників для неї. Заснування УГПЦ в Канаді було підтверджено на церковному соборі 28 грудня 1919 р. Тоді ж Українському греко-православному братству делегувалися повноваження головного керуючого органу до часу появи свого українського єпископа [5, с. 456-459].

Така демократична схема управління імпонувала керівництву Української греко-православної церкви в Канаді. Але зі сторони інших церков на адресу УГПЦ в Канаді лунали закиди про незаконність діяльнос-

ті митрополита Германоса, а отже і недосконалий канонічний статус цієї української церкви. Внаслідок цього протягом тривалого терміну дана церква перебувала без повноцінної євхаристичної єдності зі світовим православ'ям. Таке становище тривожило вірних, що шукали шляхи набуття легітимного, визнаного усіма статусу повноцінної православної церкви.

Отже, у 1918 р. було утворено першу українську самостійну церкву діаспори – Українську греко-православну церкву в Канаді. Антиукраїнські заяви ієрархів РПЦ в Північній Америці змусили українців Канади звернутися до архієреїв інших помісних церков з проханням про духовну опіку. Проте пріоритетним завданням залишався пошук українського єпископа, що зміг би очолити дану церкву.

Події у США розгорталися за схожим сценарієм, адже процес становлення окремої української церковної організації був також ініційований групою мирян, значна частина яких становила навернених до православ'я греко-католиків. Ще у 1915 р. розпочалася робота, спрямована на об'єднання православних українців Америки в окремій юрисдикції. Сигналом до цього процесу було прийняття ухвали на зборах православної громади українців Чикаго: “Як тільки повстане самостійна українська держава і в ній вільна від Москви Православна церква, українська парафія Пресвятої Тройці приєднається до Київської митрополії рідної церкви” [12, с. 252]. У 1919 р. 6 українських національних парафій об'єдналися в окрему єпархію, консисторію якої очолив священник Микола Копанчук. Номінальним керівником цієї церковної групи став згадуваний митрополит Германос (Шегеді), функції якого обмежувалися здійсненням хіротоній українських священників [13, с. 316].

У 1921 р. в Україні було утворено Українську автокефальну православну церкву (УАПЦ). Представники української діаспори почали вести переговори із керівництвом УАПЦ для того, щоб отримати єпископа. У відповідь на це прохання для служіння в Північній Америці було призначено архієпископа Іоанна (Теодоровича). Коли в 1924 р. він прибув до США, то очолив Українську автокефальну православну церкву в США, відому також під назвою Американсько-Українська православна церква в США. Єпархія на цей час налічувала 11 парафій, 8580 членів і 14 священників [13, с. 317].

Після прибуття архієпископа Іоана (Теодоровича) до США канадські українці почали з'ясовувати чи зможе він очолити церкву в Канаді. 16-17 липня 1924 р. на Соборі УГПЦ в Канаді у Йорктоні було прийнято рішення прохати владику Іоана взяти під духовне керівництво УГПЦ в Канаді [4, с. 467-480]. Варто зазначити, що усередині церкви відбува-

лася гаряча дискусія відносно законності хіротонії архієпископа Іоана (Теодоровича), бо він був єпископом утвореної у 1921 р. Української автокефальної православної церкви. В ній, як відомо, був використаний для хіротонії перших архієреїв так званий “Александрійський чин”, тобто хіротонія нового єпископа без участі інших архієреїв. В історії православної церкви такий чин не був традиційним, а отже і хіротонії єпископів УАПЦ багатьма вважалися незаконними. Однак українська діаспора прагнула мати українського єпископа-патріота, а подробиці його рукопокладення відсувалися на другорядний план, тому, архієпископ Іоан (Теодорович) невдовзі очолив і канадську частину української православної діаспори.

Таким чином, станом на 1924 р. у Північній Америці існувало дві церкви, які очолював цей український ієрарх – УАПЦ у США та УГПЦ в Канаді. Ці еклезійні групи не мали визнання та єхаристичного зв'язку із іншими православними церквами. Проте це не стало на заваді зростанню кількості парафій у діаспорі. Наявність українського єпископа сприяла утвердженню церковного життя православних українців у Північній Америці. Так, у 1927 р. канадська єпархія мала 120 парафій [12, с. 255], в свою чергу американська єпархія УАПЦ нараховувала 34 парафії, 26520 віруючих, 34 священників [13, с. 317]. Самостійність цих церков сприяла їх швидкому розвитку та утвердженню як центрів громадського життя українців у діаспорі. Утворення незалежних церков закордоном стало здобутком для українського православ'я, водночас це досягнення було певним чином затьмарене невизначеним статусом церков та відсутністю єдиного керівного центру для православних українців у діаспорі.

У 1929 р. було створено ще одну українську православну юрисдикцію. Група українського греко-католицького духовенства і мирян на конгресі в Аллентауні вирішили розірвати зв'язок із Папою Римським і проголосили утворення Української православної церкви в Америці. На Другому соборі УПЦ в Америці, який відбувся в Нью-Йорку в 1931 р., священник Йосип Жук запропонований як кандидат на посаду єпископа. Оскільки існували невирішені питання зі статусом архієпископа Іоана (Теодоровича), УПЦ в Америці звернулася до ієрархів “Американської православної церкви” очолюваної сирійським єпископом Афтиміосом (Офішом), котрі висвятили єпископа. Остаточна легітимізація цієї церкви відбулася у 1936 р., коли Вселенський патріарх прийняв Українську православну церкву в Америці під свій омофор, і в 1937 р. Богдан Шпилька був висвячений як єпископ єпархії [11, с. 2]. Під його керівництвом юрисдикція почала процвітати, і кількість парафій та віруючих

зросла, конкуруючи із української церковної групи під керівництвом архієпископа Іоана (Теодоровича). УПЦ в Америці збільшилася вдвічі до 1939 р. налічуючи 43 парафії і 36 священнослужителів [13, с. 320].

Дана церковна група відрізнялася від інших українських церковних утворень легітимним канонічним статусом, який не підлягав сумніву, оскільки вона ввійшла в підпорядкування Вселенського патріархату на правах етнічної єпархії.

Значну частину православного населення в США і Канаді становили вихідці із Закарпаття. Ці українці не вважали себе українцями, а називалися “руснаками”, “угрорусами”, “карпаторосами” [7, с. 204]. Незважаючи на їх невизначеність із національною самоідентифікацією, карпато-русинів прийнято включати до української спільноти, адже Закарпаття належить до українських етнографічних територій.

Карпато-русини були першими, хто розпочав масовий перехід до православ'я із греко-католицизму. Так, в період між 1891 р. і Першою світовою війною до РПЦ у Північній Америці приєдналося близько 120 карпато-руських греко-католицьких парафій [8, с. 52]. Цей процес стартував, коли у 1891 р. протоієрей Олексій Товт разом з парафією приєднався до православної церкви, а згодом привів до російської православної єпархії в Америці ще 50 парафій [7, с. 211]. Єпископи російської місії сприяли наверненню греко-католиків до православ'я. Зокрема, правлячий єпископ Північноамериканської єпархії Євдоким (Мещерський) бажав повернути греко-католиків за допомогою приєднання до православ'я двох відомих греко-католицьких священників – Дзюбая і Обушкевича. У 1916 р. архієпископ Євдоким (Мещерський) разом з єпископом Олександром (Немоловським) висвятили колишнього греко-католицького священника Стефана Дзюбая на єпископа для православних лемків з титулом Пітсбурзького. Однак, як свідчить П. Божик, ця акція не викликала нової хвилі переходу греко-католиків до православ'я [1, с. 145]. Карпато-русини не залишилися осторонь процесу дроблення мультиетнічної Північноамериканської єпархії РПЦ на різноманітні національні еклесійні групи. За прикладом інших, більшість карпато-руських парафій у 1922 р. вийшли зі складу російської єпархії і об'єдналися в новій юрисдикції під керівництвом єпископа Стефана (Дзюбая). Однак, ця незалежна православна єпархія проіснувала недовго, припинивши існування після смерті єпископа Стефана (Дзюбая) у 1933 р. [14].

У липні 1935 р. ще одна група карпато-русинів (37 греко-католицьких парафій; близько 25000 чоловік) вирішили приєднатися до православ'я. Перший єпархіальний собор був скликаний у Пітсбурзі

(Пенсильванія) 23 листопада 1937 р. отцем Орестом Черноком, який був обраний адміністратором єпархії [14]. Цей собор заснував Американську Карпато-руську православну греко-католицьку єпархію і вирішив просити Константинопольський патріархат прийняти дану групу в православ'я. Вселенський патріарх прийняв прохання і приєднав цих карпато-русинів до православ'я як самоуправну єпархію. 19 вересня 1938 р. єпархія була офіційно визнана згідно патріаршого декрету Вселенського патріарха Веніаміна I. Священик Орест Чернок був висвячений на єпископа 18 вересня 1938 р. На цей час новостворена єпархія уже охоплювала приблизно 50000 членів у 40 парафіях [13, с. 324].

Таким чином, окремою частиною української православної діаспори, яка щоправда не називала себе "українською", були карпато-русинські церковні об'єднання. Із середини 30-х років почала діяти Американська Карпато-руська єпархія в юрисдикції Вселенського патріархату. Оскільки емігранти із Закарпаття становили більшість української еміграції до Північної Америки, дана церква була найчисельнішою українською церковною організацією США.

Південна Америка також була важливим пунктом української еміграції. Найбільше емігрантів поселялося в Аргентині та Бразилії. В Аргентині у 1914 р. проживало близько 14 тис. українців, у Бразилії – 43750 осіб [10, с. 97; с. 108]. Більшість емігрантів були греко-католиками. Однак, у 20-х рр. з'являються і православні парафії. Через латинізацію з боку католицької церкви частина українських емігрантів переходили в парафії РПЦ, де служили і українські священики. Інша частина православних українців відвідували храми Константинопольського та Антіохійського патріархатів [6, с. 21-22.]. Отже, у Південній Америці в 20-30-х рр. не було створено окремої української юрисдикції. Це можна пояснити порівняно невеликою часткою православних в складі українського розсіяння у Латинській Америці. Суттєвим фактором слід вважати відсутність національно орієнтованої інтелігенції та духовенства, що були б готові сформувати тут окрему українську єпархію.

У 20-30-х рр. ХХ ст. розгортається еміграція з українських земель до Західної Європи. За оцінками українських істориків після Першої світової війни в еміграції в Західній Європі перебувало близько 216 тис. українців [9, с. 14]. При цьому основу становила політична еміграція. Більшість емігрантів розраховували на тимчасове перебування поза межами України. Це виявилось в способі життя цих емігрантів, в тому числі у відношенні до церкви. Вони не ставили за мету створювати церковну організацію, тому що сподівалися повернутися додому. В зв'язку з цим православні українці в Західній Європі відвідували храми різних

помісних церков, найчастіше звертаючись до парафій РПЦ.

Таким чином, у 20-30-х роках минулого століття українська православна діаспора об'єдналася у кілька адміністративних церковних одиниць. Перебуваючи раніше в складі Російської православної церкви та інших помісних церков, православна українська діаспора у 1920-1930-х роках формує свої юрисдикції. Частина цих церковних груп мали незалежний статус і самостійно визначали пріоритети в служінні, деякі інші групи перебували в канонічній залежності від інших церков. Найбільшими церквами, що утворилися в цей час були: Українська греко-православна церква в Канаді, Українська автокефальна церква в США, Українська православна церква Америки в єдності із Вселенською патріархією, а також Американська Карпато-руська єпархія Константинопольського патріархату. На інших континентах була чисельна українська діаспора, але там не з'явилися окремі українські церковні групи. Православні українці у Південній Америці та Європі відвідувалися храми інших помісних церков.

Роздробленість української церковної діаспори безперечно заважала гармонійному зростанню українського православ'я в діаспорі. Водночас, утворення українських церков діаспори мало особливе значення для консолідації українців закордоном. Ці православні церкви стали носіями української культури, традицій, національної свідомості, зберігачем мови для вихідців з України. Однією із основних проблем вже на першому етапі існування українських церков діаспори було невизнання з боку інших церков, а отже – часткової ізоляції від іншого православного світу. Задля вдосконалення канонічного статусу окремі частини української православної діаспори жертвували своєю незалежністю і створювали церковні одиниці в складі інших помісних церков. Зокрема, дві українські єпархії почали діяти у складі Вселенської патріархії. Огляд головних подій становлення українських церковних юрисдикцій закордоном свідчить, що на заваді консолідації православних українців діаспори була відсутність єдиного церковного керівного центру в Україні. Українці протягом тривалого періоду були однією з найчисельніших національних груп у складі православної діаспори, але на відміну від інших їм не вдалося об'єднатися в одній церковній юрисдикції.

Список використаних джерел та літератури:

1. Божик П. Церков українців в Канаді. Причинки до історії українського церковного життя в Бритійській домінії Канаді за час 1890 – 1927 / П. Божик. – Вінніпег : [б.м.в.], 1927. – 335 с.
2. Верстюк І. Історія українського православ'я в діаспорі (Частина пер-

ша) [Електронний ресурс] / І. Верстюк. – Режим доступу : <http://orthodoxy.org.ua/uk/istoriya/2008/09/09/19015.html>.

3. Верстюк І. Історія українського православ'я в діаспорі (Частина друга) [Електронний ресурс] / І. Верстюк. – Режим доступу : <http://orthodoxy.org.ua/uk/istoriya/2008/09/19/19228.html>.

4. Мулик-Луцик Ю. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді: Українська греко-православна церква в Канаді в юрисдикції архієп. Івана Теодоровича [Текст] / Ю. Мулик-Луцик – Вінніпег : Видавнича спілка “Екклезія”, 1989. – Т. 4. – 830 с

5. Мулик-Луцик Ю. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді: Українська греко-православна церква в Канаді в юрисдикції митр. Германоса [Текст] / Ю. Мулик-Луцик. – Вінніпег : Видавнича спілка “Екклезія”, 1987. – Т. 3. – 728 с.

6. Русская Православная Церковь в Аргентине // Журнал Московской патриархии. – 1966. – №1. – С. 21-22.

7. Савчук С. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді : Період зародження ідеї оснування Української Греко-Православної церкви в Канаді [Текст] / С. Савчук, Ю. Мулик-Луцик. – Вінніпег : Видавнича спілка “Екклезія”, 1985. – Т. 2. – 784 с.

8. Скурат К. Е. Автокефальная православная церковь в Америке [Текст] / К. Скурат // Журнал Московской патриархии. – 1971. – № 5. – С. 50-54.

9. Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище [Текст] / В.П. Трощинський ; НАН України, Ін-т соціології ; відп. ред. В.Б. Євтух. – Київ : Інтел, 1994. – 260 с. – (Серія : Бібліотека української діаспори. Ч. 2).

10. Трощинський В. П. Українці в світі [Текст] / В.П. Трощинський, А.П. Шевченко ; заг. ред. В.А. Смолія. – К. : Видавничий дім “Альтернативи”, 1999. – 352 с.

11. Українська православна церква в Америці. Ukrainian Orthodox Church [Текст] // Supplement to the Ukrainian Orthodox Herald. – № 50. – 1980. – 24 с.

12. Хомчук О. Церква поза церковною огорожею. Розколи і руйнації Української православної церкви в пошуках “константинопільського визнання” [Текст] / О. Хомчук. – Чикаго : [б.м.в.], 2002. – 621 с.

13. Kuropas M. The Ukrainian Americans: Roots and Aspirations. 1884-1954. [Text] / M. Kuropas. – Toronto ; Buffalo ; London : University of Toronto Press. – 534 p.

14. Stokoe M. Orthodox Christians in North America, 1794-1994. – S.l., 1995 [Electronic resource] / M. Stokoe, L. Kishkovsky. – Retrieved from : <http://www.oca.org/MVorthchristian snamerica.asp? SID=1&Chap=INTRO/>.

Yusyk P. The Ukrainian Greek Orthodox Church of Canada, 1919-1951 [Text] / P. Yusyk. – Ottawa : University of Ottawa Press, 1981. – 210 p.